

مرگ طغرل در طهرشت

موضوع: تاریخچه و وجه تسمیه تجریش

موقعیت: شمال تهران

قدمت بزرگ‌ترین و معروف‌ترین آبادی اطراف تهران که نقطه کانونی و مرکزی گستره شمیران نیز به شمار می‌رفت، به چند قرن پیش برمی‌گردد. با استناد به منابع مکتوب می‌توان گفت قدمت این آبادی کهن دست کم به دوره سلجوقی برمی‌گردد؛ به همان دوران که تجریش را طهرشت یا تیگره می‌خواندند و حتی در آن برهه نیز تجریش خوش آب و هوا را گل سرسید این گستره می‌دانستند. سیدمهدی اعرابی، شمیران‌پژوه، در این باره می‌گوید: «تطور که در لغتنامه دهخدا آمده، طهرشت معانی مختلفی دارد؛ از جمله اینکه به مکانی باصفا که باغ‌ها و کوشک‌های فراوان داشته باشد، طهرشت گفته می‌شود. اگر چه بیشترین نشانه‌ها و ارجاعات به نام آبادی تجریش در منابع مکتوب و اسناد دوره قاجار دیده می‌شود، اما نخستین بار نام تجریش با واژگانی مانند طهرشت یا تیگره در متون تاریخی سال‌های ۴۵۵ هجری قمری مانند کتاب راحت‌الصدور تکرار شده است؛ یعنی در دوره‌ای که طغرل سلجوقی در ری حکومت می‌کرد.» نام طهرشت در دیگر متون تاریخی نیز وجود دارد. راوندی، مورخ تاریخ، در شرح سلطنت طغرل سلجوقی آورده است: «آنگاه سلطان از تبریز به سوی ری رفت. اندک مایه رنج بر وی مستولی شد، به قصران بیرونی، در ری به دیه طهرشت (تجریش) از جهت خنکی هوا نزول فرمود، چه حرارت هوا به غایت بود (به سال ۴۵۵ قمری).» جالب اینجاست که طغرل در همان تجریش وفات یافت و جنازه‌اش برای دفن به ری منتقل شد.

چند قرن بعد، در دوره‌ای که قاجاریان، تهران را به پایتختی برگزیدند، باغ‌های شمیران به دل آنها هم مقبول افتاد. از همان دوره بود که برخی باغ‌های تجریش نیز مانند دیگر باغ‌های آبادی‌های شمیران به بیلاق اعیان و اشراف تبدیل شد و نام تجریش بیش از پیش سبز زبان‌ها افتاد. آبادی تجریش اما روزگاری در نقطه کنونی قرار نداشت. اعرابی می‌گوید: «چند قرن پیش، آبادی تجریش در محدوده کنونی پل رومی قرار داشت؛ روستایی به نام تیغستان که ساکنانش به دلایلی چون سیل و... به حوالی آرامگاه امامزاده صالح (ع) کوچ کردند و سنگ بنای آبادی کنونی تجریش را نهادند.»

تجریش؛ کاکل پایتخت

تجریش را با آستان مقدس امامزاده صالح (ع) می‌شناسیم که چون نگینی در گستره شمیران می‌درخشد و این آبادی کهن را به مقصد زائران و گردشگرانی از چهار گوشه کشور تبدیل کرده است. تجریش که اکنون محله‌ای است اعیانی در شمال تهران و تکیه داده به ارتفاعات البرز، روزگاری روستایی بود باصفا و به غایت زبیا که نه از چشم طغرل سلجوقی پنهان ماند و نه از نگاه شاهزادگان قجری. در این شماره از همشهری محله به قلب تاریخ آبادی تجریش سفر کردیم تا قصه‌هایی خواندنی از کوچه زغالی‌ها، گولگ

و سرگولگ، آستان مقدس امامزاده صالح (ع) و چنار خاطره‌انگیزش، رسم کاسبی در بازار تجریش، غذاهای تجریشی و وقایع تلخی را که با سیل تجریش رقم خورد روایت کنیم. مطالب این نشریه حاصل نشست پژوهشی محله تجریش مرکز تهران پژوهی همشهری و گفت‌وگو با سیدمهدی اعرابی، پژوهشگر فرهنگ شمیران، سیدعباس صالحی، رضا فوقانی، احمد حاجی حسینی و علیرضا گیاهی از ساکنان و اهالی قدیمی تجریش است.

سیدمهدی اعرابی

سیدعباس صالحی

رضا فوقانی

نوستالژی‌های یک زیارتگاه

است، می‌گوید: «در عکس‌های قدیمی امامزاده، می‌توان تنه تنومند این چنار را دید. در تنه خالی این چنار، قهوه‌خانه‌ای دایر بود که زرق و رزوی صاحب آن، از چای خوردن زائران پای چنار امامزاده به دست می‌آمد. بعدها این محل به کفاشی یا اصطلاح قدیم پینه‌دوزی تبدیل شد. فردی به نام مش عبدالله در این حفره تو خالی، گیوه‌های زائران را تعمیر می‌کرد. چنار تنه تنومند و شاخه‌های گسترده‌ای داشت. زائرانی که برای زیارت به شمیران آمده بودند، اطراف تنه درخت می‌نشستند و کنار آب قناتی که از بالادست به تجریش و امامزاده می‌رسید، استراحت می‌کردند. بچه‌ها دور این درخت بازی می‌کردند و بزرگ‌ترها به زیارت می‌رفتند؛ خاطرات شیرینی که هنوز هم پایه سن گذاشته‌های تجریشی آنها را به یاد دارند.»

که با گذشت ۴ دهه از قطع شدن تنه آن، هنوز هم یاد آن میان اهالی قدیمی زنده و سبز است. هنوز هم وقتی نام چنار امامزاده می‌آید،

قدیمی‌های تجریش یسار پیرمردی می‌افتند که در تنه این درخت تنومند بساط چای علم می‌کرد، یا مردی که بعدها در تنه پوسیده این درخت کفاشی می‌کرد و از همه غم‌انگیزتر، روزی که این چنار ۹۰۰ ساله از بیخ و بن بریده شد و جایش برای همیشه خالی ماند. محل این چنار در محوطه امامزاده و درست در قسمت ورودی بازار سرپوشیده بود.

عباس صالحی، معتمد محله شمیران که عکس‌های بسیاری از تجریش در موزه عکس خود جمع‌آوری کرده

آرامگاه صالح بن موسی کاظم، مشهور به امامزاده صالح (ع)، در قسمت جنوب شرقی میدان تجریش، متعلق به قرن پنجم شمسی است که از دیرباز مورد احترام و زیارتگاه شمیرانی‌ها و تهرانی‌ها بوده است. آنطور که کارشناسان می‌گویند بنای اولیه این بقعه متبرک در جریان حمله مغول به تهران یک‌بار تخریب شده است. با توجه به نشانه‌های تاریخی اطراف بقعه، مثل سنگ‌قبرهای عهد مغول، قدمت این آرامگاه به قرن ۸ یا ۸ هجری قمری و دوره ایلخانی می‌رسد. در سال ۶۸۰ هجری شمسی، «غازان خان» بنای امامزاده را احیا و بازسازی کرد. بعد از دوره ایلخانان و در دوره صفویه و قاجاریه نیز بخش‌هایی به اصل بقعه امامزاده و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بخش شیبستان نیز به آن اضافه شد. در سال‌های اخیر با خرید زمین و خانه‌های اطراف، طرح توسعه فضای اطراف امامزاده صالح صورت گرفت که هنوز نیز ادامه دارد. چنار امامزاده صالح (ع) یکی از نمادهای هویتی تجریش بود

پاپاریان؛ قدیمی‌ترین مرکز تجاری شمیران

محله تجریش به واسطه موقعیت جغرافیایی اش و به دلیل رفت و آمد بی‌شمار زوار حرم امامزاده صالح (ع) از دیرباز محل مناسبی برای فعالیت‌های اقتصادی شمیرانی‌ها بوده است.

اگر چه بازار سنتی تجریش گردش اقتصادی این محله قدیمی را در روزگار گذشته به نام خود ثبت کرده است، ولی با توسعه این محله تاریخی کم‌کم پای مراکز تجاری کوچک و بزرگ و بازارچه‌های مختلف در این محله باز شد. نخستین ساختمان چهارطبقه‌ای را که «محمدعلی شناور» در محدوده قنات پاپاریان در ابتدای خیابان دربند، روبه‌روی ساختمان شهرداری ساخت، می‌توانیم نخستین بازارچه یا پاساژ مدرن محله تجریش بنامیم؛ ساختمانی تجاری و مسکونی که به دلیل وجود داروخانه پاپاریان ارمنی به پاساژ پاپاریان معروف شد. شناور این ساختمان را سال ۱۳۲۰ ساخت. کافه جهان و رستوران کالیفرنیا که از قدیمی‌ترین رستوران‌های تجریش بود، در طبقه زیرین این پاساژ قرار داشت. عباس صالحی، از معتمدین محله تجریش، در این باره می‌گوید: «به جز محمدعلی شناور، مرحوم علی صبا نیز پاساژ فرح را در تجریش ساخت که در ردیف نخستین پاساژهای این محله قرار گرفت. در محدوده بازار سنتی نیز پاساژی قدیمی به نام سامی بود که بنایی چوبی داشت. این پاساژ به سکونتگاه شبانه کارگران فصلی تجریش مشهور بود. قدیم‌ها از اوایل بهار کارگرانی برای شغل‌های مختلف از جمله خرپاکوبی و شیروانی کوبی از طالقان، نائین و قزوین به تجریش می‌آمدند. بیشتر آنها با پرداخت شبی یک قران در پاساژ سامی می‌خوابیدند. با این حال، توسعه مراکز تجاری تجریش و ورود مشهورترین پاساژها در این محله با نام مرحوم حسن واعظی گره خورده است.»

موضوع: نخستین مراکز تجاری تجریش

موقعیت: ابتدای خیابان دربند سرپل تجریش

مرحوم واعظی نخستین پاساژ مدرن و متفاوت شمیران را در تجریش ساخت. پاساژ قائم در طبقه با ۴۰۰ مغازه ساخته شد و هر طبقه به یک صنف اختصاص یافت. چند سال بعد مرحوم واعظی پاساژ قدیمی رضوی را نیز به پاساژ قائم وصل کرد. واعظی کمی بالاتر از سرپل تجریش، ابتدای خیابان ولیعصر، پاساژ کیش را نیز ساخت و در طرح توسعه آن تصمیم داشت آنجا را به بازار تجریش وصل کند. چند سال پیش این پاساژ به مرکز آنتیک‌فروشی و فروش وسایل عتیقه و قدیمی تهران تبدیل شد و این روزها به عنوان یکی از جذابیت‌های گردشگری تجریش به شمار می‌رود.